

A nemzeti kisebbségek teológiája

*A Theology of National Minorities,
Edited by Joseph Pungur. = Angelus & Emmaus Publishers, 2000. 1–218. p.*

A keresztény teológia egészen a legutóbbi időkig nem szentelt kellő figyelmet a nemzeti kisebbségeknek és azok problémáinak. Ennek oka lehetett a téma „kényes” jellege, illetve közeli kapcsolata a nacionalizmus sokat vitatott fogalmával. Pedig a nacionalizmusnak nem csak az a támadó-agresszív típusa (= akció) létezik, amit például a náci ideológia képviselt. Sokkal „elterjedtebb” ennél az a „defenzív nacionalista viselkedés” (= reakció), amelyet az etnikai kisebbségek saját kulturális, vallási értékeik védelme érdekében kénytelenek kifejteni a sokszor még létüket is veszélyeztető többségi nemzetekkel szemben. A kötetben szereplő tanulmányok (melyek szerzői: *Gregory Baum*, római katolikus teológia-professzor, Montreal, Kanada; *Boross Géza*, a Károli Gáspár Református Egyetem professzora, Budapest; *Császár-Pungur Judit*, református középiskolai hittantanár; *Csete Szemesi István*, református püspök, Jugoszlávia; *Erdélyi Géza*, református püspök, Szlovákia; *Gulácsy Lajos*, református püspök, Kárpátalja; *Hegedűs Loránt*, református püspök, Magyarország; *Horkay László*, református püspök, Kárpátalja; *Robert J. Pátkai*, evangélikus püspök, Nagy-Britannia; *Joseph Pungur*, református lelkész, teológiaprofesszor, Calgary, Kanada; *Somogyi Botond*, református lelkész, Románia; *Tóth Lajos*, református lelkész, Magyarország; *Tőkés István*, teológiaprofesszor, Kolozsvár, Románia; *Tőkés László*, Királyhágómelléki református püspök, Románia; *Vadkerty Katalin*, történész, Szlovákia) a keresztény teológia szempontjából vizsgálják meg a nemzeti kisebbségek problémáit.

A Szentírás és a kisebbségek

A Biblia számos helyen foglalkozik az emberi társadalom eredetével és felépítésével. A teremtéstörténet Ádám és Éva leszármazottaiként írja le a különböző társadalmak tagjait, akik így mint egyenlő és egyenjogú testvérek élnek egymás mellett. A testvéri kapcsolat ellenére kialakult különbségek okára a bábéli nyelvezavar története próbál magyarázatot adni, amely az emberi nagyravágyás (égig érő torony építése) és a mások felett való uralkodni akarás isteni büntetéseként írja a különböző nyelvek létrejöttét, aminek következtében megszűnt az „egyetértés”, vagyis az emberi csoportok közötti akadálytalan kommunikáció paradicsomi idillje. Ennek a kialakult etnikai és kulturális sokszínűségnek és változatosságnak az áldásai helyett (például az egymást gazdagító kultúrák békés szimbiózis) az emberiség történelme inkább a kulturális diverzitás átkairól szól, vagyis a népek közötti rivalizálásról, gyűlöletről és az ezek miatt állandósuló háborúskodásokról. Ennek okát a történészek és a politikusok a „természetes” kiválasztódás és az „életter” elméletekkel magyarázzák, amelyek szerint az erősebb emberi csoport legyőzi a gyengébbet, és elfoglalja annak földrajzi és kulturális életterét annak érdekében, hogy az erősebb és életképesebb csoport tagjai egyre nagyobb területen (és később majd az egész Földön) elterjedhessenek. A teológusok a probléma eredetét az „áteredő bűnben” látják. Az első emberpár ugyanis uralkodni akart a világ felett, az isteni tiltás ellenére minden jó és minden rossz tudója és ismerője akart lenni. Ennek a következménye lett az emberek közötti alá- és fölérendeltség kialakulása, mely szerint míg az egyik ember élet és halál ura lett (nagybetűs „ISTEN” helyett földi, kisbetűs „istenek” születtek), addig a másik ember egy neki kiszolgáltatott, alávett másodrangú emberré süllyedt. A másik ember feletti ilyen uralom megszerzése, illetve ennek vágya lett a végső mozgatórugója az egyének, a családok,

a közösségek és az etnikumok tetteinek és egymással szembeni viselkedésének. Az emberiség nyelvi és területi homogenitásának megszűnése (vagyis egy kulturális és földrajzi „szétszóratás”, „diaszpóra”) okozta a nacionalizmus kialakulását, amely a 20. század véres háborúiban, a katonai és politikai elnyomásban érte el több évszázados lappangó fejlődésének tetőpontját.

Az Ószövetség az emberek közötti tartós egyenlőtlenségek és konfliktusok megelőzése érdekében két kivételes „évet” említ:

- az első az ún. „szombat év” volt. Ez minden hetedik évet jelentette, amikor is a hitelvezők elengedték adósaik tartozásait. (MTörv. 15.)
- a másik az ún. „jubileumi év” volt, amely minden hétszer hetedik (tehát nagyjából minden ötvenedik) évet jelentette. Ekkor mindenki visszakapta az időközben elvesztett földjét. (Lev. 25.)

A történelem azonban sajnos ebben a tekintetben nem Mózes törvényeit követte, hanem a „*Corpus Iuris Romani*”-t, és ennek következtében nemcsak hogy állandósultak, hanem folyamatosan nőttek az egyének és a csoportok közötti különbségek, és így végérvényesen megszűnt az emberek közötti „status quo ante” (eredeti állapot, vagyis az egyenlőség). A legjobb példa erre az első világháborút lezáró Párizs-környéki békék által létrehozott új európai „status quo”, aminek egyenes következménye volt a bosszúéhes náci nacionalizmus kifejlődése, illetve ennek „folyománya”, a második világháború kitörése. A mózesi törvény helyett a barbár „*Vae victis*” uralkodott: a győztesek földi istenekként döntöttek a legyőzöttek életéről vagy haláláról.

Azonban a Szentírás azt is leírja, hogy egyetlen elnyomás sem tarthat örökké. Ezt bizonyítja az Ószövetségben leírt „Exodus” vagyis a zsidó („választott”) nép „kivonulása” Kr. e. 1300 körül Egyiptomból, ahova még Jákob idején menekültek a Kánaánt sújtó éhínség elől, és ahol mint az Újbirodalom fáraóinak rabszolgái éltek mintegy háromszáz éven keresztül. Innen II. Ramszesz uralkodása alatt Mózes vezette ki a zsidókat. (Ez a történet lett a 20. század utolsó évtizedeiben kialakuló „szabadulás-teológiák” központi gondolatává. Ezek a teológiák a „Szabadító Istent” hirdetik, aki előbb vagy utóbb, de mindenképpen kiszabadítja rabságukból az elnyomottakat.)

A választott nép azonban az Egyiptomból való szabadulás után is többször megtapasztalta a szolgaság keserű sorsát. Kr. e. 932-ben Izrael két részre szakadt: északon Izraelre, délen Júdára. Kr. e. 772-ben az asszírok, Kr. e. 586-ban pedig a babiloniaiak foglalták el Júdát, akik a zsidó lakosságot birodalmuk perifériájáról annak belső területeire „deportálták” annak érdekében, hogy megelőzzék az újonnan elfoglalt terület elszakadását. A zsidók ezeken a területeken egy elfogadó, toleráns környezetbe kerültek, ahol vallásukat szabadon gyakorolhatták, és kultúrájukat sem fenyegette semmilyen külső veszély. Ez a fogság sem tartott azonban örökké, ugyanis a perzsák megdöntötték az Új-Babiloni birodalmat, és visszaadták a zsidók szabadságát, akik Kr. e. 458-ban hazatértek Jeruzsálembe. Kr. e. 333-ban aztán Nagy Sándor Iszosznál legyőzte a perzsákat, és leigázta a zsidókat is. Ezt követően a szeleukidák és a görögök is meghódították a Szentföldet. A görög gyarmatosítás azonban az addigi legnagyobb veszélyt jelentette a zsidókra, mivel a hellenizáció a kultúrát, a vallást és a nyelvet is áthatotta. Nem véletlen, hogy ebben az időszakban született meg Eszter könyve és Dániel könyve, hiszen mindkettő a vallás és a nyelv megtartásának fontosságára, illetve ezek elvesztésének végzetes következményeire figyelmeztet. Száz év makkabeus uralmat a római hódítás követte Kr. e. 63-ban. A zsidók többször is fellázdáltak a császári uralom ellen, de mindannyiszor sikertelenül. Kr. u. 70-ben elesett Jeruzsálem, Kr. u. 130-ban pedig a Bar Kochba-vezette felkelés bukott el. Jeruzsálem nevét „Aelia Capitolina”-ra változtatták, Júda földjének új neve Palesztina

lett, és elkezdődött a zsidók szétszórátása, a diaszpóra-lét kialakulása. A választott nép messiás-várása tehát eredménytelen maradt, ők ugyanis egy földi királyt vártak, aki Mózes, Dávid és Júdás Makkabeus után végre végleg kiszabadítja őket rabságukból, és evi-
lági édent teremt számukra. Jézusban is csalódnuk kellett, mivel Ő szellemi Messiás volt, az Ő országa „nem evilágból való” volt. Jézus belső, lelki szabadságot hozott, nem pedig külsőt, fizikait, mint ahogy azt Tőle (is) a zsidók várták. Jézus bűnbánatra szólított fel, betegeket gyógyított, de Izrael népe nem akarta Őt követni. Végül a kereszten önma-
gát áldozta fel a világ bűneiért, de a zsidók ezt sem értették, mert ők egy Jeruzsálemben di-
adalmenetben bevonuló királyt vártak. Jézus azonban arra hívta fel a figyelmet, hogy nem külsőségek, a fizikai környezet a fontos, hanem a belső, lelki szabadság megtartása. Erre kell ügyelniük a mai kor kisebbségben lévő és sokszor elnyomott népeinek is, akik vallásuk, nyelvük és kultúrájuk megtartásával tudnak ellenállni a külső fenyegetéseknek és erősöznek.

A Szentírásban a „kisebbség”, a „gyengeség” fogalmak mindig a kiválasztottsággal, a küldetésudattal és a belső szellemi értékek hordozásával kapcsolódnak össze. Ezt láthatuk a „választott nép” történetét vizsgálva is, és ennél fogva minden kisebbségnek fontos szerep jut a többség életében, hiszen minden emberi csoport valami új értéket ad hozzá a többség kultúrájához. Ehhez azonban elengedhetetlen, hogy a kisebbség saját kultúrája fennmaradjon, vagyis a többség ne akarja azt, mint valami „idegen testet” elpusztítani, vagy magából kivetni, illetve hogy a kisebbség is hűen őrizze és ápolja saját kultúráját. Jézus mustármaghoz hasonlította tanítványait: amilyen apró a mustárfa magja, olyan kevesen voltak Jézus követői is, de ha megőrzik hitüket, és hűek maradnak Istenhez, akkor megtéríthetik az egész világot, mint ahogy a mustárfa is minden más fa fölé nő. Ezt figyelhetjük meg a zsidók babiloni fogságának esetében is: vallási hűségük mentette meg őket kultúrájuk elvesztésétől, egy idegen környezetbe való beolvadásuktól, sőt, küldetés-tudatuk révén ők, a kisebbség terjesztették vallásukat ahelyett, hogy átvették volna a többség kultúráját. Az idegen környezethez, a kisebbségi létezés való békés alkalmazkodásuk tehát pozitív eredménnyel járt. Saját földjükön azonban fegyveresen harcoltak az idegen elnyomók ellen, mivel itt nem mint „vendégek” éltek, hanem mint őshonos nép. A bibliai időkben ugyanis még nem léteztek a mai értelemben vett „kisebbségek”, mert a nemzetállamok sem jöttek még létre. A Közel-Kelet népei (így a zsidók is) Krisztus korában ugyan „hivatalosan” mint a Római Birodalom alattvalói éltek a provinciákon, azonban autonómiájuk szinte teljes volt. A helytartók beleegyezésére csak a halálos ítéletek végrehajtásához volt szükség (így Jézus keresztre feszítéséhez is).

Ami mégis aktuálissá teszi az Újszövetség tanítását, az a „*libertas christianum*”, vagyis a „krisztusi szabadság” szellemisége, amely sokat segíthet a kisebbségeknek problémáik megoldásában. Ez azt jelenti, hogy Jézus tanításának fényében meg lehet és meg is kell határozni a mai nemzetállamok kötelességeit és feladatait a területükön élő kisebbségekkel szemben. Az Újszövetséget vizsgálva a következő megállapításokat tehetjük:

- a „nemzeti kisebbség” mint politikai fogalom teljesen ellentétes a Szentírás szelle-
mével. Az egyes népek közötti lélekszámbeli különbségek természetesek, ugyanak-
kor egyik etnikum (a „nagyobb”) uralma a másik (a „kisebb”) felett, illetve kisebb
lélekszámú nemzetiség kiszolgáltatottsága, alárendelt pozíciója a nagyobb lélekszá-
múnak elfogadhatatlan. A számszerű, fizikai fölény tehát soha nem jelenthet szelle-
mi, erkölcsi, kulturális vagy értékbeli fölényt. Isten saját képére és hasonlatosságá-
ra teremtett minden embert („*Dei imago*”), ezért az emberiség minden tagja egyen-
lő, egyenrangú, és minden emberben egy Krisztus-arc van elrejtve. Jézus testének

tagjait alkotják az emberek, akiket ennélfogva az egyenlőség és a krisztusi szeretet kapcsolja össze egymással.

- a kisebbségeknek az egyház segítségével küzdeniük kell jogaikért, fennmaradásukért. Az egyháznak figyelmeztetnie kell az államok vezetőit arra, hogy megbízatásukat végső soron Istentől kapták, ezért minden tettükért felelősséggel tartoznak Neki. Ily módon kötelességük minden állampolgárunk számára az alkotmány és a jog többi eszközének segítségével az igazságosság, a szabadság és béke mellett, egyforma jogokat és egyforma jólétet biztosítani. A kisebbségeknek pedig, állampolgári kötelezettségeik teljesítése mellett, a többségi, nacionalista elnyomással szemben (kitelepítések, földrajzi szétszórás, kisebbségi nyelvhasználat betiltása, vegyes házasságok előírása (mint ahogy azt Nagy Sándor is tette) az aktív ellenállást kell alkalmazniuk kultúrájuk és jogaik védelme érdekében.

A Római Birodalom toleráns volt a kisebbségekkel, így a zsidókkal szemben is, akik szinte teljes autonómiában éltek, és kultúrájukat nem veszélyeztette latin elnyomás. A modern államoknak az intézményrendszereik segítségével hasonló elfogadást kellene tanúsítaniuk a területükön élő kisebbségekkel szemben.

A modern kisebbségek problémái

A huszadik század népeinek ókori és középkori „elődeikkel” szemben teljesen más konfliktusokat kell – lehetőleg békés úton – megoldaniuk. Ezek közül az egyik legnehezebb a hazaszeretet (patriotizmus) és a nemzetszeretet (nacionalizmus) szétválasztása, illetve a kettő közti középút megtalálásának erkölcsi problematikája. Amíg ugyanis az előbbi alapvetően egy belső, érzelmi kötődést jelent a szülőföld, az anyanyelv iránt, addig az utóbbi legtöbbször sajnos a saját nemzet kultúrájának tudatos szembeállítását, annak felsőbbrendűségének külső manifesztálását jelenti a többi nép kultúrájával szemben. A hazaszeretet tehát egy szellemi harmóniára való törekvést jelent, az agresszív nacionalizmus pedig fizikai rivalizálást és konfliktuskeresést az „idegenekkel”. A probléma megoldását megintcsak a teológia adhatja meg. Az etnikai sokszínűséget ugyanis egyszerre lehet bábeli büntetésnek és Isten gazdagságát dicséret adománynak is tekinteni, azonban ez csak külsőség, felszín. A lényeg az, hogy az egyes népek nyelve, a kultúrája ugyan különböző, de a hit és az Isten közös. Egy hasonlattal úgy lehetne ezt kifejezni, hogy a különböző kultúrájú, nyelvű és vallású emberek mind ugyanazt a hegyet (= Istent) nézik, de mindegyikük más oldalról.

A középkorban a latin univerzális nyelv szerepét töltötte be, az államok pedig vallási alapon jöttek létre, a hit volt tehát az elsődleges, nem az etnikum. A felvilágosodás óta azonban a „nemzet” a vallás elé került, az államok szervező elve, szellemi alapja pedig a nemzeti öntudat lett, nem a vallás. A reformáció megszüntette a latin nyelv egyeduralmát, és a hajdan egységes vallást minden nemzet belső, a szomszédaitól elkülönült ügyévé tette (mint ahogy ezt később 1555-ben az augsburgi vallásbéke is kimondta: „*Cuius regio, eius religio.*”). A történelem során az „Isten előtti egyenlőség”-et előbb a „törvény előtti egyenlőség” (a felvilágosodás és a nagy francia forradalom eredményeként), majd pedig az „esélyegyenlőség” váltotta fel. Ez a liberalizmus a 19. században indult világhódító útjára. Ekkor alakult ki a támadó nacionalizmus is, amit az önmegvalósítás igénye, valamint a nemzeti politikai identitás és lojalitás hoztak létre. E két „izmus” összeolvadása pedig egymás ellen fordította az etnikumokat, aminek pedig az eredménye az lett, hogy a nagy nemzetek és a kisebbségek kölcsönösen ellenséget láttak egymásban. A huszadik századra pedig a „nemzet” és a „politikai állam” fogalma eggyé vált, a nemzeti nyelv pedig a más népektől való megkülönböztetés legfontosabb eszköze lett. Elmondhatjuk tehát, hogy amíg a 19. század az ideológiai

giák harcának időszaka volt, a 20. század a nemzetek konfliktusait hozta magával. (A 21. századot pedig sokak szerint a rasszok közötti konfliktusok fogják fémjelezni.)

Fontos még megjegyezni, hogy a patriotizmus vallástól független hazaszeretetet jelent. Ezt bizonyítja a legnagyobb magyar, gróf Széchenyi István „Hunnia-konceptiója” is. Eszerint a magyar állam egész lakossága egy nemzetet alkot, származástól, nyelvtől, vallástól függetlenül. A nacionalizmus ezzel szemben egy konzervatív és antiliberalis beállítottságot jelent. Sokan „a modern kor vallásának” is nevezik, és a keresztény Európa hanyatlásának okát is ebben látják. Nagyban elősegíti a nacionalizmus terjedését a nyugati kultúra, a globális fogyasztói életforma, a kulturális imperializmus és az angol nyelv univerzálissá válása, ugyanis az ez ellen fellépő kulturális nacionalizmust sokszor csak egy hajszál választja el a támadó politikai és katonai nacionalizmustól. Pozitívumként lehetne megemlíteni a globalizáció kapcsán azt, hogy a földrajzi távolságok pusztá formáltságá váló tételével közelebb hozza egymáshoz a különböző kultúrájú embereket, azonban pontosan emiatt az „idegenekkel” való mindennapi kapcsolat és az emberekben fokozatosan kialakult xenofób nacionalizmus miatt ez a közelség a szellemi közeledés és a barátkozás helyett az ellenségeskedést váltotta ki mind az önmagukat veszélyeztetve érző és bizonytalan identitással rendelkező népekből, mind pedig saját kultúrfölényükről szilárdan meggyőződött etnikumokból.

Korunkban tehát a globalizáció és az individualizmus együttes és egymással ellentétes folyamatainak lehetünk szemtanúi. Fontos azonban felhívni az emberek figyelmét néhány nagyon is fontos és reális veszélyre ezzel kapcsolatban. Az első ezek közül a globalizációra adott talán legradikálisabb válasz, a kulturális fundamentalizmus robbanásszerű terjedése. Akik így gondolkodnak, azok elutasítják a modern korban uralkodó káoszt, anarchiát, a hagyományos értékek válságát, és a múlt tisztaságát akarják visszaállítani (például követelik a javak újraelosztását, vagy a vallást újra elsőszámú világszervező erővé kívánják visszaállítani). Ezek az emberek szekularizáció-ellenesek, és fegyveresen is hajlandók harcolni eszméik megvalósításáért. Hasonlóan szélsőséges irányzat az „ökológiai teokrácia”. Ez a természetvédő mozgalmak ideológiáját jelenti, amelyet a sajnálatosan bekövetkező ökológiai katasztrófák „éltetnek”, és amely szintén nem áll nagyon messze a kirekesztő gondolkodásmódtól. A harmadik lényeges veszélyforrást a munkaerő szabad áramlása jelentheti. Különösen az Európai Unió keleti bővítésével kapcsolatban hallani olyan xenofób megnyilatkozásokat, miszerint az új államok csatlakozását követően a kelet-európai, olcsó munkaerő elárasztja Nyugat-Európát, ez pedig megbontja a nyugati társadalmi rendet, bér- és szociális feszültséget, munkanélküliséget és ezek következtében pedig etnikai konfliktusokat okozhat.

Pedig létezik számos pozitív példa is a különböző etnikumok harmonikus egymás mellett élésére. Az egyik ilyen „békés sziget” Belgium, ahol az ötmillió flamand, a hat és félmillió vallon és a mintegy hatvanötezer német etnikum egyenlőségét az alkotmány biztosítja. Saját közösségükön belül és állami szinten is mindegyik nyelv hivatalosnak minősül. A számszerűen legkisebb etnikum tagjai, a németek teljes területi autonómiával rendelkeznek, önmagukat „belgiumi németek”-nek nevezik, és miközben a német nyelvet oktatást a belga központi költségvetés finanszírozza. Az Egyesült Államok hasonlóan egyenlő jogokat biztosít állampolgárai számára – etnikumtól, származástól függetlenül. Itt, Kelet-Európában azonban a kisebbségek kapcsán legfeljebb csak „a különbségek elfogadásáról és tiszteletben tartásáról” beszélhetünk. Szinte teljesen hiányzik az államok vezetőiből a hajlandóság a kisebbségekkel folytatandó nyílt párbeszédre. Ahhoz, hogy ez megváltozzon, több, mélyreható változásnak kellene bekövetkeznie:

- újra kellene gondolni és újra meg kellene határozni a meglévő politikai határok jelentését és jelentőségét;
- szükség lenne a különböző nyelvi-kulturális régiók létének elismerésére;
- a kisebbségeket mint államalkotó népeket kellene elismerni és támogatni;
- szükség lenne a régiók politikai felelősségvállalására, a régiók egymás közötti, illetve az állammal való együttműködésére.

Az egyház mindebben mint iránymutató, tanácsadó szereplő működhet közre. Példa erre a kanadai Quebec katolikus püspökeinek nyilatkozata, amelyben az erkölcsileg elfogadható „nacionalizmus” feltételeit határozták meg, úm.:

- igazságos és egyenlőségre épülő társadalmat kell létrehozni;
- tiszteletben kell tartania a kisebbségek jogait;
- a szomszédaival békés együttműködésre kell törekednie;
- nem szerveződhet vallási alapon (mivel így könnyen egy modern „keresztes hadjárat” válhat).

A kisebbség és a többség (nemzetállam) viszonyának pedig (ahol az egyik oldalon a kisebbségek jogát találjuk a kulturális autonómiához, a másik oldalon pedig az államok területi és személyi felségjogát) a kölcsönös tiszteleten kell alapulnia.

A magyar nyelvű református kisebbség helyzete és fennmaradásának esélyei a szomszédos országokban

A trianoni békeszerződés következtében mintegy három és félmillió magyar került az ország határain kívülre. A szomszédos országokban a református magyaroknak kettős kisebbségként (etnikai és vallási) és egy másodrangúnak tekintett, elnyomott népcsoport tagjaként kellett tovább élniük. Az ő helyzetükkel a protestáns egyház számos kiemelkedő személyisége foglalkozott ígéhirdetéseik alkalmával.

Ravasz László (1882–1975), a Kolozsvári Református Teológiai Akadémia professzora, és 1948-ig református püspök volt. Szerinte a nemzet szellemi egységének fenntartása a legfontosabb feladat. Ezt azonban nagyban veszélyezteti a magyarok földrajzi és politikai megosztottsága. Amíg ugyanis a 19. század második felében, illetve a 20. század első felében évente mintegy százezer magyar hagyta el az országot, addig a helyüket románok, szlávok, németek és zsidók foglalták el, ezáltal a magyar nemzet egysége jelentősen fellazult. A magyarság szellemi erőzóját szerinte egy nemzeti oktatási program segítségével lehet megállítani. Emellett ugyanolyan jogokat követelt a magyar kisebbség számára, mint amilyenek a magyarországi etnikumokat megilletik.

Muraközy Gyula (1892–1961) „A magyar Babilon”-nak nevezte az Egyesült Államokat, ahova az első világháborút követően mintegy másfélmillió magyar vándorolt ki. A magyarok szétszórását pedig a zsidók babiloni fogságához hasonlította. A túlélést szerinte csak az egységes keresztény szellemiség megőrzése biztosíthatja számukra. Ökumenikus összemzeti összefogásra szólított fel.

Szabó Imre (1891–1955) a Budapesti Református Egyház első esperese volt. Hangsúlyozta, hogy az 1848-as forradalom és szabadságharc szelleme él minden magyarban, így a szabadságot a hazában kell kivívni, nem pedig az Atlanti-óceán túlsópartján.

Vásárhelyi János (1888–1960) kolozsvári püspök volt. Beszédeiben kiemelte, hogy az erdélyi magyarok utolsó menedékeit az egyház, az iskola és a testvéri szolidaritás jelentették a román nacionalista elnyomással szemben.

Makkai Sándor (1890–) teológiaprofesszor szerint csak a keresztény államiság tud fennmaradni a külső elnyomással szemben. A nemzeti kultúrát isteni ajándéknak tekin-

tette, amit a magyaroknak hűen őrizniük és ápolniuk kell még a legsötétebb években is. Ehhez azonban az is szükséges lenne, hogy a román állam belássa, a magyar kultúra gazdagítja az országot, s nem az első számú veszélyt jelenti a románok területi és kulturális integritására.

Gönczy Lajos (1889–) a Kolozsvári Református Teológiai Akadémia professzora volt. Prédikációiban többször is előadta, hogy az üldöztetések idején az elnyomás elől (cenzúra, közszereplések betiltása) el kellett rejtőzniük. Úgy éltek, mint egy ház „titkos kamrájában”, de Isten erőt és kitartást adott nekik a legnagyobb nehézségek közepette is.

Victor János (1888–1954) a Budapesti Református Teológiai Akadémia professzoraként tevékenykedett. Szerinte a lázadás helyett a magyaroknak a jézusi hazaszeretetet kell követniük.

Amint láthatjuk tehát, a lelkészek számára a vallás, a vallásos lelkület építése az első számú feladat, és nem a közvélemény formálása. A szószékről prédikálva ők a hit kérdésein keresztül közelítik meg a magyar kisebbség problémáit, de számukra nem ezek a kérdések az elsődlegesek. Szolidaritásra, a kisebbségek tiszteletére és elfogadására szólítják fel a többségi etnikum tagjait, és a Biblia tanítására hivatkoznak, miszerint az egyház az „egy test és egy lélek” közössége. A kisebbségeknek pedig aktívan részt kell venniük az állam életében, a jólét építésében, és kisebbségi létükben is fel kell ismerniük Isten ajándékait: az egyházat, az erős hitet, az iskolát és a „titkos kamrát”. Az egyházat az állam lelkiismeretének tartják, akinek a szabadság-egyenlőség-testvériség szószólójává kell válnia, és a keresztény értékeket kell hirdetnie.

Most vizsgáljuk meg azt, hogy a keresztény lelkületű és ezzel a szellemi háttérrel rendelkező magyarságnak milyen körülmények között kell az életéért és a fennmaradásáért szinte naponta harcolnia a szomszédos országokban.

Erdélyben egészen a 19. századig ismeretlen volt a kisebbségi probléma. 1437-ben létrejött a „Három nemzet uniója”, vagyis a magyarok, szászok és a székelyek szövetsége, ahol a különböző etnikumok békésen éltek egymás mellett. Külső fenyegetést csak a török birodalom jelentett, belső feszültséget pedig csak a jobbágyok és a parasztok rendezetlen helyzete okozott. A reformációt követően a szászok evangélikusok, a magyarok reformátusok lettek, a székelyek pedig katolikusok maradtak. 1556-ban kimondták a szabad vallásgyakorlatot, 1568-ban pedig kihirdették a „négy bevett vallást”: a református, az evangélikus, a katolikus és az unitárius hitet. A legfontosabb Erdély függetlenségének megőrzése volt a török, később pedig a Habsburg fenyegetéssel szemben. Elmondható tehát, hogy a közös politikai érdek egységet és békét teremtett a nemzetek és a vallások között.

Ma mintegy három millió magyar, német, ukrán, szlovák és cigány él nemzeti és vallási kisebbségben Romániában. Jogaik biztosítása nélkül nem lehetséges a román társadalom stabilizálása. Az 1989-es temesvári események óta eltelt időszakban azonban a Ceaușescu-diktatúra által „meghonosított”, a társadalmat megosztó és a kisebbségeket diszkrimináló nacionalista politika tovább élt (a régi pártállami nomenklatura hatalmon maradt, az új vezetők pedig számos magyarellenes megnyilatkozást tettek (C. V. Tudor, G. Funar, Iliescu elnök). Példaként lehet megemlíteni a kisebbségellenes új román oktatási törvényt vagy azt a tényt, hogy mind a mai napig számos magyar és cigány nemzeti-ségű raboskodik román börtönökben az 1989-es forradalomban való részvételért. A román sovinizmus, nacionalizmus, xenofóbia és antiszemitizmus elleni küzdelemben, az elnyomott kisebbségek világméretű összefogásában és a megoldás keresésében nagy szerep jut a keresztény egyházaknak. A kiutat egyrészt a különböző etnikai és vallási csoportok közötti békés párbeszéd és együttműködés kialakulása jelentené, másrészt pedig a román állam szemléletváltása, miszerint a kisebbségeket nem ellenségnek vagy a ro-

mán egységet veszélyeztető és emiatt kiirtandó tényezőnek tekinti, hanem egyen jogú államalkotó nemzetnek.

Fontos még megemlíteni, hogy az erdélyi református egyház mintegy ötszáz ingatlan (aminek 80%-a iskola) követel vissza a román államtól – mindmáig eredménytelenül. Mindemellett a külföldi (magyar, német, amerikai, kanadai) református egyházak és segélyszervezetek segítségével több mint kétszázötven ingatlan építettek Erdélyben (főleg iskolákat, vendégházakat, regionális központokat és kollégiumokat).

Szlovákiában a magyar református kisebbségnek hasonló sorsot kellett elszenvednie, mint az erdélyi magyaroknak (példaként lehet megemlíteni a második világháborút követő lakosságcserét (amely során mintegy kilencvenezer magyart deportáltak Magyarországra), az erőszakos reszlovakizációt, a magyarok kiszorítását a közéletből, az élet minden lehetséges területére kiterjedő diszkriminációt).

Kárpátalján az ateizmus, az internacionalizmus, az államosítás, a lelkészek elhurcolása jelentették a legnagyobb veszélyt a református magyar kisebbségre. Ma az egyházak ugyan szabadon működhetnek, ingatlanjaiknak mintegy 40%-át azonban még mindig nem kapták vissza. A legfőbb gondot a szegénység, a munkanélküliség és az elégtelen orvosi ellátás okozzák. Sajnálatos, hogy az állami külkereskedelmi jogszabályok miatt a külföldi segélyek jelentős része nem jut el a címzettekhez, mivel a 30%-os vám megfizetésére nincs pénzük. Tovább nehezíti a helyzetet, hogy az egyházon belül sincs egység a vezetők között az éles nézetkülönbségek miatt, és hogy az egyházi iskolák semmilyen állami támogatást nem kapnak. Mégis, minden nehézség ellenére, az egyház aktívan részt vesz az oktatásban, a missziós tevékenységben és számos jótékonyági intézményt működtet.

Jugoszláviában a legnagyobb gondot a magyarok tömeges elvándorlása jelenti. Akik pedig mégis szülőföldjükön maradnak, azoknak a romániai vagy a szlovákiai magyarokhoz hasonló elnyomást és diszkriminációt kell elszenvedniük.

Mit tehet ilyen helyzetben a kisebbségi magyar egyház, amely a magyar nyelv és a kultúra megőrzésének szinte egyetlen színtere? Fontos, hogy időben felismerje a veszélyeket, és figyelmeztesse a tagjait azokra. Ki kell állnia az erkölcsi értékek mellett (hit, remény, szeretet, egymás tisztelete), a keresztény életforma követésére kell felszólítania az embereket. Meg kell mutatnia a hagyományos értékek helyét az új, liberális életformákban (a Mammon uralma, túlzott szabadosság). A világot uraló három szenvedély, a gyűlölet, az érzékiesség és a pénzvágy (vagy Ady szavaival: „*Vér és arany*”) ellen harcolva az egyháznak a belső harmóniát kell hirdetnie, és az embereket az Úr szavára kell fogékonyra tennie. Elő kell mozdítania az „ökumenét”, vagyis a vallások és a népek közötti párbeszédet és megértést. És ami talán a legfontosabb: a szükségét szenvedőknek lelki támogatást kell nyújtania, hiszen ezeket a terheket csak erős hittel lehet elviselni és túlélni.

A megoldás keresése

A mai kisebbségeket eredetük alapján három csoportba lehet osztani:

- *hagyományos kisebbségek*: akik évszázadok óta élnek együtt egy nagyobb etnikummal, mint például a bretonok vagy a katalánok;
- *önkéntes kisebbségek*: akik hazájukat elhagyva vándoroltak be egy másik nemzetállam területére;
- *kényszerű kisebbségek*: akik az első világháborút lezáró Párizs-környéki békék nagyhatalmi politikai döntéseinek „köszönhetően” szakadtak el szülőföldjüktől és kerültek kisebbségi helyzetbe (elsősorban az a három és félmillió magyar, akik az

újonnan létrejött nemzetállamok másodrendű állampolgárai lettek Csehszlovákiában, Romániában és Jugoszláviában, és akiknek a helyzetén csak jogi eszközökkel lehet javítani).

A internacionalista kommunizmus tagadta a kisebbségek problémáinak még a létezését is, az erőszakos nacionalizmus révén pedig a kisebbségek szinte teljes beolvasztására, kultúrájuk totális megszüntetésére törekedett. Az 1989/1990-es rendszerváltások után aztán nyugat-európai mintára a liberális kozmopolitizmus terjedt el. Ez az irányzat észak-amerikai (Kanada, Egyesült Államok) szociológiai tapasztalatokra épül, ahol a különböző etnikumok békésen élnek együtt. Ahhoz, hogy ez Kelet-Európában is megvalósulhasson, számos feltételnek kellene teljesülnie:

- demokratikus, többpárti politikai berendezkedés létrejötte;
- Kelet-Európa beolvadása az egységes Európába;
- a politikai határok lebontása;
- kétoldalú kisebbségvédelmi egyezmények megkötése;
- az emberi jogok maradéktalan érvényesülésének biztosítása.

Ez utóbbinak előfeltétele, hogy az emberi jogokat mint kollektív jogokat értelmezzék, vagyis mint amelyek a kisebbség tagjait ugyanúgy megilletik, mint a többség tagjait. Ettől azonban sajnálatos módon félnek a kelet-európai államok, mivel ez a jogi egyenlőség szerintük a kisebbségek szeparatista törekvéseinek kedvez, és ezáltal veszélyezteti az államok területi integritását.

Azt azonban látnunk kell, hogy ez a kozmopolita minta egy, a kelet-európai viszonyoktól teljesen eltérő környezetben alakult ki. Észak-Amerika államai, Kanada és az Egyesült Államok „fiatal” államok, történelmük legfeljebb 250 évre tekint vissza, a többséget alkotó etnikum sem őshonos ezen a területen, hanem bevándorlóként érkezett ide (és az őshonosnak számító indiánokat rezervátumba kényszerítette), emiatt pedig kötődésük, „hazafias érzelmeik” sokkal lazábbak, rugalmasabbak, gondolkodás módjuk is sokkal liberálisabb, mint az európai nemzeteké. Abból tehát, hogy a „nyugat” az ilyen típusú berendezkedést várta és várja továbbra is el a térség országaitól, arra kell következtetnünk, hogy a „status quo” fenntartásában érdekelt, nem pedig a kisebbségi problémák végleges megoldásában. Mindezek ellenére Kelet-Európában a közeledés helyett inkább a szeparatizmus terjed, így itt a „globális polgárság” intézményének kialakulása egyelőre nem több egy illuzórikus víziónál.

A rendszerváltást tehát Kelet-Európában a nacionalizmus erősödése követte. Ennek megszünését az egész térség Európai Unióhoz való csatlakozása jelenthetné, ennek azonban előfeltétele az emberi és kisebbségi jogok maradéktalan érvényesülése. Azonban a csatlakozásnak sem csak pozitív hozadéka lennének, ugyanis reális annak a veszélye, hogy egyrészt menekülthullám indulna el Magyarország felé a környező országokból, másrészt pedig a termőföldek esetleges külföldi felvásárlása következtében a magyarok kiszorulhatnak saját hazájukból. Ha azonban nem valósul meg az egységes Európa, akkor felmerül a kérdés, hogy ki fogja megoldani a térségben élő kisebbségek problémáit? Ha pedig a csatlakozási tárgyalások túlságosan is elhúzódnak (esetleg több évtizedre is), akkor ez vagy magával vonja a problémák megoldásának elhúzóását is, vagy pedig amikorra létrejönne az egységes Európa, amely minden kisebbséget integrálni tudna, akkorra már a szomszédos országokban élő magyarok mind eltűnhetnek, és nem lesz kiknek segíteni.

A kelet-európai kisebbségek problémáit az adott kormányok, a nemzetközi szervezetek és az etnikai közösségek csak együttesen tudják megoldani, mivel egy egységes, sikeres, civilizált és jóléti Európa csak így képzelhető el.

Vadász Rezső